

no je ugotoviti, da je pretnja jedrske katastrofe (npr. Černobil)¹ vplivala na oblikovanje koncepta mirovne vzgoje, ki se povezuje z dialoško vzgojo. Pri nas smo vprašanje miru predolgo razumeli predvsem kot politično vprašanje. Gre pa za notranje sestavine miru (Jaspers) in za »dialoško skrb za usodo sovražnika«². Zato ne gre samo za politično vprašanje, kako krepiti varovalke miru v svetu, ampak še prej, kako je možno ohranjati mir od znotraj s priznanjem pluralizma civilizacijsko-kulturnih interesov, tedaj z interkulturnimi stiki in z medosebnim ter mednacionalnim razumevanjem. Evropske prihodnosti ni brez evropske preteklosti. Evropska vzgoja je vzgoja za prihodnjo evropsko družbo kot postmoderno skupnost, ker so zasnove za to v univerzalnih modelih različnih kulturnih vplivov od starogrške paideia dalje. Vsaka družbena formacija je v Evropi poiskala svoj identitetni model vzgoje in socializacije od sužnjelastniške, fevdalne in kapitalistične do socializma in komunizma. V njem je vsebovan »commun sense« človeka za glavno vrednoto določenega zgodovinskega obdobja. Danes so v dilemi, ali ustreza evropski vzgoji za prihodnost en ali več modelov.

En sam model vzgoje je doslej ohranjal predvsem monopolizem interesov in z njim prevlado ene kulture nad drugimi. Identitetni model vzgoje vsebuje nevarnost manipulacije in indoktrinacije, ki se intencionalno tudi uresniči. Tudi v socialistični vzgoji je bila indoktrinacija v njenem ideološkem momentu. V postmoderini bo potreben drugačen identitetni model vzgoje. Brez tega Evropejci ne bodo mogli razvijati občutka identitete. Ta občutek se je doslej pojavljal v različnih oblikah; v antiki v kozmopolitizmu, v srednjem veku v katolicizmu in v novem veku v razsvetljenstvu.

Treba bo oblikovati različne modele medsebojnih stikov z Evropo na različnih področjih glede na skupno strategijo. Evropa želi oblikovati svojo zgodovino zavestno, načrtno in ne več kot slepo nujnost.

ANTON RUPNIK

Suverena konfederativna federacija suverenih republik – kakšna bo nova Sovjetska zveza?

Ali bo sovjetski imperij razpadel? Ali bo Mihail Gorbačov preživel? Ali obstaja nevarnost kakšne vojaške diktature? Ali in v kakšnem času se Sovjetska zveza sploh lahko postavi gospodarsko in socialno na noge?

Morda so nas v Sloveniji in Jugoslaviji lastni krizni zapleti preveč zaposlili, da bi si z nekdanjo skrbjo zastavljali gornja vprašanja o usodi ene največjih držav na

¹ V knjižici Heitkaemper Peter (Hrsg.) (1990): Friedenspaedagogik, Arbeitsgruppe in der Deutschen Gesellschaft fuer Erziehungswissenschaft (DGFE) von 1982–1990. Muenster so podatki o nemških avtorjih, ki so pisali o mirovni pedagogiki in sorodnih temah v obdobju 1982–1990 kot tudi o kongresih in posvetovanjih na to temo.

² Knjiga Jarošlava Krejčija (1988): Die dialogische Erziehung zur Entfeindung im Menschengeschlecht im Atomzeitalter. Die dialogische Sorge um das chicksal des Feindes. Frankfurt. Peter Lang, tematizira absolutno sovraštvo v atomskem veku in razvija teorijo genocida – dialog je sredstvo za osvobajanje od sovraštva.

svetu – vendar drugod po svetu ne pojenjuje napetost, s katero sledijo dogodkom v Moskvi. Veliki od Washingtona do Pariza, Bonna in Tokia so pač najbolj v skrbeh za usodo strateškega jedrskega arzenala: Kaj bi se zgodilo, če bi lepega dne s sovjetskimi medcelinskimi raketami razpolagalo več držav in državnikov in če bi si povrh vsega bili med seboj še hudo v laseh? Strah sicer ni dober svetovalec, vendar se zahodni državniki pač držijo pragmatičnega, izkušenj: vedo namreč, da je Mihail Gorbačov preračunljiv in zanesljiv partner ter da že zatorej morajo storiti vse, kar je v njihovih močeh, da bi si ga ohranili kot edinega in količkaj trdnega.

Od zunaj seveda nihče ne more reševati, kaj šele rešiti notranjih kriz, niti v Jugoslaviji niti v Sovjetski zvezi. Zato pa je močna in zanesljiva mednarodna podpora še kako pomembna, da lahko »favorit« preudarneje ukrepa. V primerjavi z beograjskimi veljaki je Gorbačov zadnje mesece zares okrepil svojo preudarnost.

Pa ne samo on. Tudi njegov najpomembnejši tekmeč, zdaj že predsednik Rusije (RSFSR) Boris Jelcin, je spoznal, da nobenih ključnih problemov v Ruski federaciji ne bo mogel reševati brez krepke podpore od zunaj. Zahod pa je pripravljen podpreti enega in drugega le pod pogojem, da se vsaj o temeljnem dogovorita. O tem namreč, da bosta in bodo skupaj reformirali svojo državo, družbo in še posebej gospodarstvo, da pa bodo vse to delali tako, da se dogodki ne bodo izmuznili nadzoru.

Če se z vidika izhodiščnih vprašanj zdaj vprašamo, ali se kriza v Sovjetski zvezi rešuje ali zastruje, potem moramo odgovoriti z: oboje. Vsekakor dobiva državna kriza mnogonacionalne, a doslej unitaristične federacije, jasne obrise rešitve; vsekakor pa je hkrati res, da se socialna in gospodarska plat krize poglobljata.

Težko je na splošno reči, kaj je pri vsesplošnem kriznem stanju pomembnejše, hujše: ali razpadanje države ali razkroj gospodarstva. Nedvomno pa drži, da gospodarskega sistema ni mogoče reševati brez rešitve državnega sistema. Šele ko se politične elite vsaj okvirno domenijo o tem, ali sploh bodo ostali skupaj in v kakšni povezavi, šele tedaj lahko imajo kakšen smisel in učinek tudi njihove morebitne gospodarske reforme. Sicer pa so te stvari toliko medsebojno povezane, da je prav mogoče postaviti tudi obratno soodvisnost: šele sanacija gospodarstva in sociale lahko odpre vrata količkaj trdnejšemu državnopolitičnemu sistemu.

Osebno dajem vsekakor prednost prvemu pogojniku, pa se strinjam z mnogimi sovjetskimi komentatorji, ki so po več letih nenehnega drsenja proti kaosu in breznu zadnje dni z olajšanjem priznali, da so vendarle zastavljeni bistveni temelji za kompleksno reševanje kriznih pojavov v vsej državi in družbi.

V mislih imam dejstvo, da je Mihailu Gorbačovu uspelo ne samo spraviti devet republiških voditeljev za skupno okroglo mizo, se z njimi zediniti o temeljnih prvinah prihodnje Sovjetske zveze, marveč si je tudi v dokaj konservativnem parlamentu (vrhovnem sovjetu) znal pridobiti krepko večino za osnutek zvezne pogodbe. Šele ko je vse to imel v žepu, je sploh lahko poletel v London na sestanek s sedmerico bogatih. Odslej ima Mihail Gorbačov v žepu tudi nesporno izkaznico sovjetskega predsednika; vemo pa, da so mu jo zadnje mesece močno nažrli zapleti v Pribaltiku in Zakavkazju, sploh pa njegovo pasivno paktiranje s konservativnimi »varuhi domovine«.

»Diktatura republik« namesto samoodločbe narodov?

»Dogovor o sojuzu suverennyh gosudarstv,« po naše zvezna pogodba naj bi zamenjala pogodbo, ki so jo še pod Leninom konec decembra leta 1922 in z enako

označbo podpisali pooblašteni predstavniki Ruske federacije (vanjo je tedaj spadal še vsa Srednja Azija), Ukrajina, Belorusija in Zakavkaška federacija (Gruzija, Armenija in Azerbajdžan). V polemiki o tem, ali je današnja ZSSR sploh še legitimna tvorba, so predstavniki treh pribaltskih republik (Litva, Latvija in Estonija) in podobno okupirane Moldove (doslej Moldavije) venomer poudarjali, da jih ni nikoli nihče vprašal, ali sploh hočejo postati članice sovjetske federacije. Tudi muslimanske republike Srednje Azije niso vstopile v ZSSR kot polnopravni subjekti, saj je zanje zvezno pogodbo takrat podpisala Rusija.

Sovjetska zveza je imela po vojni 15 zveznih in še dva ducata avtonomnih republik oziroma oblasti ter okrožij. Tataři na Volgi so bili prvi, ki so se oklicali za suverene med dosedanjimi avtonomnimi republikami. Izvolili so si svojega predsednika, deželo pa preimenovali uradno v Tatarstan. V Kazanu niti slišati nočejo nič o tem, da ne bi neposredno sodelovali in soodločali o prihodnji zvezni pogodbi ter jo podpisali kot enakopravni subjekt bodoče federacije. Tu so prišli v načelni spor z Borisom Jelcinom, ki je lani takoj po prevzemu funkcije zagotovil vsem avtonomijam maksimalno svobodo (»Vzemite si toliko suverenosti, kolikor je zmorete pogoltniti!«), zdaj pa seveda hoče ohraniti svojo Rusko federacijo pred razpadom. Tatarstan leži v osrčju Rusije, na srednji Volgi. Tod pa najdemo še tri avtonomne (doslej) republike: Baškirijo, Mordovijo in Mari. Na severnem Kavkazu je vse križem pomešano in zamotano z avtonomijami. Podobno zapleteno ima Ruska federacija v srednji Sibiriji, kjer živi kup azijskih narodov. Kdo naj bo torej v prihodnje subjekt sovjetske federacije?

To je še vedno eno najbolj težavnih in spornih vprašanj. Za zdaj ga rešujejo tako, da se izogibajo točni opredelitvi: osnutek zvezne pogodbe govori le o republikah, niti zveznih niti avtonomnih.

»Vsaka republika je kot pogodbeni stran suverena država,« pravi prvi stavek. »Sojuz Sovjétskih Suverénnyh Repúblik« (SSSR) pa je po nadaljnji opredelitvi »suverena federativna demokratična država«. Kaj naj bi torej bila v prihodnje Sovjetska zveza, federacija ali konfederacija?

Voditelji devetih suverenih republik, ki so skupaj z Gorbačovom zastavili temelje novi zvezni pogodbi, so pristali na to, da dajo svoj davek formalni tradiciji, pa so pustili tako nespremenjeno kratico ZSSR kot tudi opredelitev državne tvorbe kot federacije (sojuza = zveze). Seveda pa imajo hkrati prav tisti številni deputati, ki so v večdnevni debati v Kremlju opozarjali na nedoločnosti in dvoumnosti predloženega besedila, pa nekateri med najbolj zagretimi »sojuzniki« (pripadniki konservativne poslanske skupine Sojuz) obtoževali Gorbačova in njegovih devet »pajdašev«, da v bistvu uprizarjajo razbijanje (dosedanje) federacije. Naše domače okoliščine nam pač najprej obračajo pozornost na tiste vidike reševanja sovjetske državne krize, ki so pri nas najbolj v ospredju. Pa si jih zato tudi najprej oglejmo.

Sovjetska federacija naj bi bila po duhu in črki pričujoče zvezne pogodbe – na njenih temeljih pa bodo kmalu sestavili še novo zvezno ustavo – v bistvu res konfederacija. Kajti vsem državam (republikam) podpisnicam pušča in omogoča, da nastopajo kot polnopravne članice mednarodne skupnosti, da se torej včlanjujejo v Združene narode in druge mednarodne organizacije, da navezujejo neposredne diplomatske in vse druge politične, gospodarske, kulturne itd. stike in sodelovanje s tujimi državami, da sklepajo mednarodne sporazume – toda pod docela razumljivim pogojem, da vse te njihove vezi ne bi šle na rovaš skupnih ali interesov posamezne države (republike) kot članice sovjetske federacije.

ZSSR se v istem členu zvezne pogodbe tudi opredeljuje kot suverena država v mednarodnih odnosih, kot naslednica dosedanje, hkrati pa se zavezuje, da bo utrjevala mir, nadaljevala razoroževanje ter delala za vsesplošno sodelovanje narodov na svetu.

Kot rečeno, so zvezno pogodbo snovali voditelji devetih sedanjih zveznih republik skupaj z Gorbačovom. Predstavniki avtonomij torej niso spustili k tej okrogli mizi v naselju Novo Ogarjovo v Podmoskovju. Ves čas pa so bile prav avtonomije najbolj navzoče, ko je šlo za to, kako najti za vse možne podpisnike sprejemljivo formulacijo. Takole pa so ta zapleteni vozeli rešili:

»Države, ki tvorijo zvezo, vstopajo vanjo neposredno ali pa v sestavi drugih držav. To ne okrnjuje njihovih pravic in jih ne osvobaja od obveznosti po tej pogodbi. Vse imajo enake pravice in prevzemajo enake obveznosti.«

Pa smo pri drugem kočljivem dvoumju: če naj bi odslej zares bile vse državne tvorbe znotraj ZSSR enakopravne, kako naj potem vse avtonomne republike, oblasti ali okrožja, ki so doslej bila celo v sestavi velikih pokrajin – torej trikratno podrejene – dosežejo, da jih bodo Ruska federacija, Uzbekistan, Azerbajdžan ali Kirgizistan obravnavali kot enakovredne? Armenci že grmijo, zlasti tisti armenski deputati, ki še sodelujejo v vrhovnem sovjetu ZSSR v Kremlju, češ da nova zvezna pogodba uvaja diktaturo republik ter ukinja načelo enakopravnosti in samoodločbe narodov.

Za te svoje bojzani najdejo povod še v drugi sporni plati obravnavane zvezne pogodbe. Poslej naj bi namreč dvodomni zvezni parlament namesto dosedanjega zbora nacionalnosti imel zbor republik. Ta postaja izrazito prevladujoči, prvi dom vrhovnega sovjeta, pa ga tudi navajajo na prvem mestu (doslej je bil drugi). »Zbor republik sestavljajo predstavniki republik, ki jih delegirajo njihovi najvišji oblastni organi. Republike in nacionalno-teritorialne tvorbe ohranjajo v zboru republik takšno število deputatskih mest, kot jih imajo v zboru nacionalnosti vrhovnega sovjeta ZSSR v trenutku podpisa te pogodbe.«

Armenci in drugi predstavniki prizadetih avtonomij (ne pozabimo, da že četrto leto divja vojna okoli Gorskega Karabaha kot armenske avtonomije znotraj Azerbajdžana!) torej le nimajo razloga za svoje napade?

Na prvi pogled res ne, toda v igri je nov, tretji moment: republika bo odslej očitno dobila izključno pravico, da sama, mimo zveze in zvezne ustave, odloča o svoji notranji administrativno-teritorialni ureditvi, pa bo zatorej lahko po svoji volji ustanjavljala, zlasti pa ukinjala tradicionalne avtonomne tvorbe. Armenski deputat iz Gorskega Karabaha Zorij Balajan svari svoje kolege v Kremlju, da s takšno zvezno pogodbo odpirajo vrata uničenju vsakršne narodnostne avtonomije. Seveda: Azerbajdžan v primerjavi s svojima zakavkaškima sosedoma Gruzijo in Armenijo sodeluje pri snovanju nove zvezne pogodbe očitno prav zato, ker si obeta, da si bo po tej poti zavaroval hrbet in dobil proste roke, da sam opravi z Armenci v Karabahu. (V absolutizaciji republiške suverenosti ima tesnega somišljenika v Gruziji, kjer je novi nacionalistični režim že ukinil avtonomijo za Južne Osetince).

Polno sumov in dvomov zbuja tudi načelo delegiranja republiških skupin (delegacij) v zbor republik zveznega vrhovnega sovjeta. V končni resoluciji je sedanji zvezni parlament ob odobritvi osnutka zvezne pogodbe še posebej naročil pripravljalni komisiji (vodi jo sam Gorbačov), naj »še enkrat obravnava vprašanje sestavljanja obeh zborov vrhovnega sovjeta ZSSR, in to po poti neposrednih volitev ob upoštevanju tega, da bodo predstavljeni vsi narodi«.

Ne nazadnje to vprašanje v živo zadeva same Ruse. Kajti po vsej prostrani Sovjetski zvezi se najde 75 milijonov ljudi (te številke nenehno povečujejo), ki ne živijo (več) na ozemlju svojega matičnega naroda. Po naravi reči zadeva takšna usoda seveda najbolj Ruse kot daleč najštevilčnejši narod, saj so morali v obeh režimih, carskem in sovjetskem, opravljati tudi imperialno-kolonialno poslanstvo, torej pomagati rusificirati »okrajine«. Zdaj bi se jim kaj lahko zgodilo, da jih denimo Kirgizi ne bodo izbrali v svojo republiško-nacionalno delegacijo v zvezni vrhovni sovjet.

Govorniki pribaltskih Rusov zastopajo na moč podobna stališča, kot jih imajo srbski »teroristi« na Hrvaškem. Jevgenij Kogan, strupeni napadalec pribaltskih »separatistov« in moskovskih »oportunistov« v vrhovnem sovjetu, se sklicuje na dejstvo, da je vsezvezni referendum marca letos pokazal, da so tudi znotraj tistih šestih republik, ki se ga niso udeležile oziroma ki nočejo pristopiti k novi zvezni pogodbi, območja, na katerih se je večina prebivalstva izrekla za to, da ostaja v sestavi ZSSR. Podobno predvideva tudi zakon o postopku za izstop iz sovjetske federacije, kot ga je Gorbačov dal izglasovati lani marca. Iz enega in drugega Kogan in številni njegovi somišljeniki (skupina Sojuz) sklepajo in zahtevajo, da je samoodločba ljudi, prebivalcev – ne pa narodov – neomejeno načelo, pa se zatorej lahko kakršen koli del ozemlja ali republike sam odloči o tem, v kakšni državni obliki ali v sestavi katere republike bo živel in v kakšne zveze bo stopal. To naj bi bila po njihovem najpopolnejša in najbolj demokratična oblika samoodločbe.

Z drugimi besedami: Rusi, ki imajo velikansko večino v severovzhodnih predelih Estonije, ali Poljaki, ki imajo podobno večino v obmejnih rajonih Litve, ali pa ruskojezični priseljenci, ki so pretežni prebivalci desnega brega reke Dnjester v Moldovi... vsi ti imajo suvereno pravico, da se sami odločijo o (svoji) državni tvorbi in tudi o tem, s kom se bodo povezali. Vsi seveda hočejo ostati znotraj sovjetske federacije in vsi se upirajo osamosvajanju svojih matičnih republik od centra (Moskve). Vsi zdaj zahtevajo, da tudi njihove delegacije spustijo k podpisovanju zvezne pogodbe in jim s tem dajo status enakopravnih subjektov sovjetske federacije.

Četudi so očetje osnutka zapisali v tekst zvezne pogodbe, da morajo države članice spoštovati med seboj ozemeljsko celovitost vsake od podpisnic, pa to še ne pomeni, da isto velja tudi za tiste nepokorne republike, ki se federaciji nočejo več pridružiti. S posebno izjavo jih parlament v Kremlju sicer poziva, naj si premislijo in se pridružijo, hkrati pa jim Moskva tudi že grozi s posledicami, če bodo ostali ob strani.

Federacija: od obrambe do geodezije

Kaj bo v pristojnosti centra, federacije in kaj od pristojnosti ostane republikam?

Načeloma pravi zvezna pogodba tako, da so za vse, česar niso republike izrecno s to pogodbo prenesle na federacijo, pristojne same. Kaj pa bodo prenesle na center?

Pod področji, ki so v pristojnosti zveze, beremo v 5. členu naslednje:

● Zaščita suverenosti in ozemeljske celovitosti zveze; napoved vojne in sklepanje miru; zagotavljanje obrambe in vodenje oboroženih sil, obmejnih in železniških vojaških enot zveze; organizacija in vodenje koncepcije in izdelovanja orožij ter vojaške tehnike.

● Zagotavljanje državne varnosti zveze; opredelitev režima in varstvo državnih meja, pomorskih in zračnih prostorov zveze; koordinacija dejavnosti republiških varnostnih organov.

● Uresničevanje zunanje politike zveze in koordinacija zunanjepolitične dejavnosti republik; predstavljanje zveze v odnosih s tujimi državami in mednarodnimi organizacijami; sklepanje mednarodnih sporazumov zveze.

● Izvajanje zunanjetrgovinske dejavnosti zveze in koordinacija zunanjih gospodarskih stikov republik; predstavljanje zveze v mednarodnih gospodarskih in finančnih organizacijah ter sklepanje zunanjetrgovinskih sporazumov zveze.

● Določanje in izvrševanje zveznega proračuna ter denarna emisija; varovanje zlatih rezerv, fonda dragocenih kamnov in valute zveze; vodenje vesoljskih raziskav, vsezveznih sistemov zveze in informacij, geodezije in kartografije, metrologije in standardizacije; upravljanje z jedrsko energetiko.

● Sprejemanje zvezne ustave, vnašanje vanjo spremembe in dopolnitve; sprejemanje zakonov v skladu s pristojnostjo zveze ter opredeljevanje temeljev zakonodaje o vprašanih, usklajenih z republikami; vrhovno ustavno nadzorstvo.

● Vodenje dejavnosti zveznih pravosodnih organov in koordinacija dejavnosti pravosodnih organov zveze ter republik v boju proti kriminalu.

Izključni zvezni pristojnosti je torej posvečenih sedem ločenih odstavkov, pri čemer bi le nekatera področja (obramba, zunanja politika, zunanja trgovina, finance) lahko zajeli z enotnim resornim pojmom, ki bi mu pogojno ustrezalo eno zvezno ministrstvo.

Četudi so mnoge od navedenih formulacij vse prej kot nesporne, ko gre za pretežno ali izključno pristojnost federacije, pa nastaja oziroma se nadaljuje popolna zmeda, ko pogledamo v izredno obsežen 6. člen zvezne pogodbe, ki zajema skupne pristojnosti zveze in republik. Navedem jih lahko le z osrednjimi gesli, saj bi sicer dobesedni prevod zavzel kakšne tri strani našega besedila. Moskva in republike naj bi torej (še vnaprej) skupno odločale in se pričkale ob naslednjih zadevah:

- varstvo ustavne ureditve,
- določanje vojaškoobrambnih ukrepov,
- strategija državne varnosti,
- opredelitev zunanjepolitične in gospodarske usmeritve ZSSR,
- strategija družbenoekonomskega razvoja zveze in skupni trg,
- energetska politika, transport in varstvo okolja,
- zaposlovanje, socialno varstvo in indeksacija dohodkov,
- temeljne znanstvene raziskave, kultura in razvoj narodov,
- nadzorstvo nad spoštovanjem ustave in zakonov.

Republike lahko med seboj (regionalno) sklepajo sporazume o skupnem urejanju zadev iz njihove pristojnosti, lahko jih prenesejo na zvezo, prav tako pa lahko le-te odstopajo posamezne svoje pristojnosti v izvrševanje konkretni republiki.

Vse se seveda začne in konča na gospodarskem področju. Zanj so tvorci nove federacije našli jedrnato rešitev. Berimo:

V pričakovanju skupnega vsezveznega trga

»Pogodbene strani izhajajo iz tega, da se bo z uvajanjem vsezveznega trga krčilo področje neposrednega državnega upravljanja z gospodarstvom. Neobhod-

na prerazdelitev ali sprememba pristojnosti upravljalških organov bosta potekali v soglasnosti z državami, ki tvorijo to zvezo.«

Se vedno delujeta v Moskvi kakšna dva ducata vsezveznih superministrstev za ožja gospodarska področja. Iz njihovih trdnjav še vedno dirigirajo republikam in podjetjem ter spodkopavajo v bistvu vse reformske poskuse, s katerimi naj bi prepuščali tržnim mehanizmom urejanje ponudbe in povpraševanja, sploh pa oblikovanja cen. Center si je od suverenih republik izposloval načelo postopnosti in prehodnosti: pristojnosti naj bi v spremenjeni obliki uveljavljali tako, da ne bi rušili podedovanih organizacijskih shem in povezav.

Morda je bil bistven razloček med sovjetskim in jugoslovanskim gospodarskim sistemom v tem, da prvi praktično ni poznal druge kot državno lastnino. Država pa je bila identična s centrom, z Moskvo. Prav zato so se prvi spopadi med republikami in Kremljem vneli prav zastran lastnine. Novembra 1989 so Estonci ob razglasitvi svoje suverenosti hkrati uzakonili, da Estonija prevzema v svojo last vse, kar je na njenih tleh. Prav v tem vprašanju je moral Gorbačov iti najdlje, saj je pristal na takšne formulacije opredelitev lastninskih razmerij:

»Zemlja, njena bogastva, vode in drugi naravni viri, rastlinski in živalski svet so lastnina republik in neodtujljivi dosežek njihovih narodov (ljudstev). Način izkoriščanja, razpolaganja in odtujevanja (lastninske pravice) opredeljujejo republiške zakonodaje.«

Federacija sicer še vedno zadržuje lastninske pravice nad objekti in imovino, ki ji je potrebna za opravljanje njenih nalog, vendar naj bi ta zvezna lastnina poslej bila opredeljena kot tista, ki so jo federaciji odstopile republike – ne pa obratno, kot se je to dogajalo v sovjetski praksi doslej.

Ali naj federacija pobira svoje izvirne davke ali pa dobi od republik le kotizacijo za svoje potrebe? Boris Jelcin je do zadnjega vztrajal pri zadnjem, končno pa je vendarle tudi on popustil. Za zvezne potrebe se po tej pogodbi pobirajo davki, ampak v soglasju in v obsegu, kot se z njimi strinjajo republike. To pa je velikanski korak naprej oziroma vstran od dosedanje prakse, ko so v Kremlju republikam dodeljevali proračunska sredstva iz enotne vreče, saj so praktično vse davčne dajatve šle naravnost v zvezne blagajne.

Naslednje vprašanje, ki ga obravnava zvezna pogodba in je v dosedanjih razpravah močno burilo duhove, je primat zakonodaje. Suverenost republik se v bistvu najprej izraža prav v nadoblasti lastnih zakonov nad vsemi drugimi (torej zveznimi). Rešitev, ki jo ponujajo v zvezni pogodbi, je menda tisti kamen spotike, ki bo v prihodnje od vsega najbolj obremenjeval odnose med zvezo in republikami. Zakaj?

»Zvezni zakoni imajo primat in so obvezujoči za izvršitev na ozemlju republik v vprašanih, ki so v zvezni pristojnosti,« pravi prva plat, druga pa spet drugače: »Republiški zakoni imajo prednost na svojem ozemlju v vseh vprašanih, razen tistih, ki so prenesene v zvezno pristojnost.«

Republike imajo pravico, da razveljavijo na svojem ozemlju tisti zvezni zakon, ki bi kršil pogodbo ali bi bil v nasprotju z ustavo ali zakoni te republike, ki jih je sprejela s področja svoje pristojnosti. Zveza pa ima pravico, da se pritoži in razveljavi tisti republiški zakon, ki bi po njeni presoji kršil pogodbo ali bi bil v nasprotju z zvezno ustavo ali zakoni, ki jih je zveza sprejela iz svoje pristojnosti. Spore v obeh primerih rešujejo po poti usklajevalnih postopkov ali pa jih predajo zveznemu ustavnemu sodišču.

To bo (še)le prava vojna zakonov! – svarijo mnogi deputati in izvedenci za državno pravo. Republike so namreč že doslej uveljavljale svojo zakonodajo nad zvezno, če so presodile, da ne ustreza več njihovim reformskim korakom. Znano je pač, da so mnoge zvezne republike šle dosti hitreje na pot reform kot pa toga vsezvezna zakonodaja. V prvi vrsti je treba omeniti radikalizirani vrhovni sovjet Ruske federacije, odkar je junija lani izvolil za svojega voditelja Borisa Jelcina. Rusija je s tem dala pokritje vsem drugim republikam; tri pribaltske pa so že tako dosti prej stopile čisto na svojo pot.

V vrhovnem sovjetu so ta vprašanja hudo razvnela debato. »Če ohranimo takšno formulo, potem se ne bomo nikoli otresli ‚vojne zakonov‘, kajti enostranska razveljavitev je pač vedno posledica subjektivne ocene kakovosti nekega zakona,« je še pred koncem razprave svaril v parlamentu predsednik njegove zakonodajne komisije Jurij Kalmikov. Vsaka republika ima vse možnosti sodelovati pri snovanju vsakega zakona, saj ima v zboru republik svojo delegacijo; če pa bi se počutila prizadeta, ima možnost, da se pritoži proti spornemu zakonu, da sproži usklajevalne postopke in če ti res ne bi pripeljali do zadovoljivega izida, potem je tu zvezno ustavno sodišče, ki mora imeti zadnjo besedo. Torej ne sme biti nikakršne možnosti za enostransko razveljavljanje zakonov druge strani, meni Kalmikov.

V sklepih vrhovnega sovjeta zato deputati zahtevajo, da mora predlagatelj (pripravljala komisija Mihaila Gorbačova) podrobneje opredeliti področja, za katera naj bi federacija izdajala temeljno zakonodajo, odpraviti pa možnosti, da bi zveza ali republika enostransko razveljavila zakon druge strani. Morebitne spore je treba poprej ali uskladiti ali pa jih predati ustavnemu sodišču, sodi parlament.

Ustavno sodišče je tista novost, ki so jo deputati iz Pribaltika zahtevali že ob prvem zasedanju kongresa ljudskih deputatov maja 1989, pa se ji je Gorbačov dolgo trmasto upiral in pristajal le na parlamentarno ustavno nadzorstvo, ki ga je lahko tudi sam obvladoval. Nedvomno je ustavno sodišče tisti dosežek, ki bo sovjetski državni sistem počasi uvrščal med demokratične. Toda novost je še močno sporna.

Če naj bi bilo ustavno sodišče zares neodvisno, potem mora biti nekako neodvisno tudi od parlamenta, ki ga imenuje, menijo mnogi udeleženci javne razprave. Po predlogu zvezne pogodbe bo zvezno ustavno sodišče volil le zbor republik. Zaradi dosedanje oportunistične prakse se pač utemeljeno bojijo, da si bodo republike preprosto razdelile sedeže v zveznem ustavnem sodišču, s tem pa bodo sodnike sprevrle v svoje zastopnike. Pravna objektivnost bi bila s tem izgubljena, sodijo zlasti zagovorniki močnejše centralizacije. V končnih sklepih so tudi zmagali, saj vrhovni sovjet poziva predlagatelja, naj poišče tudi za zvezno ustavno sodišče takšno rešitev, da ga bosta enakopravno volila oba zbora vrhovnega sovjeta ZSSR (enako načelo naj bi veljalo tudi za volitev kabineta ministrov).

V vsaki večnacionalni federaciji je eno občutljivih vprašanj tudi uradni ali državni jezik. Rusko-sovjetska tradicija je v tem pogledu pravcata karikatura vseh načel, ki sta jih razglašali državi, tako carska Rusija kot boljševiška Sovjetska zveza: ruščina je bila namreč pomembno sredstvo rusifikacije, ropanja neruskih narodov narodnostne identitete. Zdaj dajejo temu kočljivemu vprašanju takole rešilno formulo:

»Republike samostojno določajo svoj državni jezik (jezike). Za uradni jezik zveze pa pogodbene strani potrjujejo ruščino.«

Zvezna pogodba prinaša nedvomno mnogo radikalnih sprememb v dosedanji sovjetski politični praksi; večinoma govorijo kar o graditvi čisto nove države. Nič manj pa ne vleče s seboj odprtih in spornih zank.